

Docentenhandleiding

De geschiedenis van antisemitisme

50 minuten | bovenbouw havo/vwo

Inleiding

Met deze les maken jouw leerlingen kennis met verschillende vormen van antisemitisme door de eeuwen heen. Antisemitisme heeft namelijk niet één vaste vorm, maar kan zich manifesteren op verschillende manieren. Deze les geeft hier een globaal overzicht van en helpt jongeren antisemitisme, dat zij bijvoorbeeld op sociale media tegenkomen, te herkennen en benoemen. Deze les is geen laagdrempelige introductie op antisemitisme. Het is een verdiepende opdracht.

Opbouw van de les

- Klassikale introductie over antisemitisme *15 minuten*
- In groepjes aan de slag met bronnenonderzoek *20 minuten*
- Nabespreken groepsopdracht en reflectie *15 minuten*

Oproep feedback

Antisemitisme is een complex onderwerp om te bespreken. We zijn benieuwd naar ervaringen van docenten met dit lesmateriaal, zodat we hier van kunnen leren. Stuur jouw bevindingen en feedback op naar: docenten@annefrank.nl

Leerdoelen

- Leerlingen krijgen een globaal overzicht van antisemitisme door de eeuwen heen.
- Leerlingen maken kennis met vier vormen van antisemitisme: religieus, sociaaleconomisch, politiek en racistisch antisemitisme.
- Leerlingen leren over hardnekkige anti-Joodse stereotypen en ontkrachten deze.
- Leerlingen leren kritisch bronnen analyseren.

Inhoudelijke voorbereiding

Zorg dat je als docent goed op de hoogte bent van de inhoud van de les. Lees daarom de achtergrondinformatie bij de bronnen in dit document en bekijk de [korte video](#) over antisemitisme.

Organisatorische voorbereiding

- Print de werkbladen keer het aantal groepen.
- Controleer of je de bijgeleverde presentatie met bronmateriaal kan openen op je digibord.

Stappenplan

1 Introduceer het onderwerp *10 minuten*

Voordat je direct begint met het thema antisemitisme is het aan te raden om eerst Joods leven te introduceren. Via deze les kan dat op twee manieren:

1 Maak met de klas een woordweb over het Jodendom en bespreek de antwoorden.

2 Laat de video van [Elias](#) of [Robin](#) zien, waar zij iets vertellen over hun Joods-zijn.

Door te beginnen met Joods leven voorkom je dat leerlingen het Jodendom enkel verbinden aan antisemitisme en stereotypen over Joden.

De slide hierna bevat de introductie op antisemitisme. Als opwarmer kan je met de leerlingen de afbeelding analyseren. Wat is er te zien op de afbeelding? Wat heeft de afbeelding met antisemitisme te maken? Bij de nabespreking kun je stilstaan bij de volgende kernwoorden: hakenkruis, Joden, vernieling, haat etc.

2 Geschiedenis antisemitisme *5 minuten*

Licht toe dat antisemitisme niet alleen een actueel probleem is, maar ook een lange geschiedenis kent. Deze opdracht gaat zowel over het verleden als over de vormen van antisemitisme die nu spelen.

Laat de [video](#) (5 minuten) over de geschiedenis van antisemitisme zien.

De inhoud activeert voorkennis zodat de leerlingen de bronnen beter kunnen interpreteren.

3 Uitleg groepsopdracht

Het werkblad heeft een voorblad met daarop een instructie. Deze kun je klassikaal doornemen.

Vertel de leerlingen dat zij in groepjes gaan werken met 6 verschillende bronnen. Leg uit dat elke bron moet worden gekoppeld aan: een jaartal, een omschrijving en een vorm van antisemitisme. Ook stimuleert het werkblad de leerlingen de bronnen kritisch te analyseren. Benadruk dat de afbeeldingen propaganda zijn en zijn bedoeld om anti-Joodse vooroordelen de wereld in te helpen.

Je kunt er ook voor kiezen om hier al een (korte) uitleg te geven over de vier vormen van antisemitisme (zie de achtergrondinformatie). Dit maakt de opdracht minder uitdagend, maar kan behulpzaam zijn als de leerlingen een beperkte voorkennis hebben over antisemitisme.

4 Uitvoeren groepsopdracht 20 minuten

Geef de groepjes de werkbladen en laat ze 20 minuten werken aan de opdracht.

5 Nabespreken: vormen van antisemitisme 5 minuten

Als de groepjes klaar zijn volgt het nabespreken. Geef een beknopt overzicht van de vier hoofdvormen van antisemitisme. In de bijlage staat per vorm een toelichting.

6 De juiste antwoorden 5 minuten

Bespreek met de klas de juiste combinatie van bronnen. De goede antwoorden worden in de presentatie getoond.

7 Reflectievragen 5 minuten

Reflecteer met de klas op de opdracht door de volgende vragen te stellen:

- Wat heb je geleerd van deze opdracht? Wat was nieuw voor je?
- Heeft deze les je voorbereid om antisemitisme in het dagelijks leven te herkennen?
- Welke vooroordelen of stereotypen ben je in de afbeeldingen tegengekomen die ook gebruikt worden tegen andere groepen in de samenleving?

De laatste vraag is belangrijk om te stellen. Dit geeft leerlingen de mogelijkheid om voorbeelden van stereotypen breder te trekken dan alleen antisemitisme.

8 Conclusies

Sluit af door te concluderen met onder andere:

- Antisemitisme kent verschillende soorten vormen en inhoud.
- Antisemitisme heeft een eeuwenlange geschiedenis, waarbij bepaalde anti-Joodse stereotypen steeds worden (her)gebruikt, tot vandaag de dag.
- De anti-Joodse stereotypen die zijn besproken aan de hand van bronnen zijn gebaseerd op waanbeelden, niet op feiten.

Je kunt als afsluiting nog verwijzen naar de eerste stap van de les waarin Joods leven werd besproken en de video van Elias of Robin werd getoond. De afbeeldingen van deze opdracht hadden als doel om joden te ontmenselijken. Maar de afbeeldingen hebben niets te doen met de werkelijkheid.

Tip: het lesmateriaal *Situatiekaarten over vooroordelen en discriminatie* kan worden gebruikt om het gesprek over discriminatie breder te trekken.

Tip: de online tool *Stories that Move* maakt het gesprek over allerlei vormen van discriminatie mogelijk. De tool is gebaseerd op de verhalen en ervaringen van jongeren.

Achtergrondinformatie voor de docent

Over de verschillende vormen van antisemitisme

Kernachtig gesteld is antisemitisme haat tegen Joden, dat zich kan uiten in stereotypen en vooroordelen. De inhoud van antisemitisme is heel divers en kan worden onderverdeeld in verschillende vormen. Deze vormen zijn niet altijd strak van elkaar gescheiden, want vaak is er sprake van overlapping. Ook is er niet altijd consensus over hoeveel vormen er nu zijn en hoe deze precies heten. Om het overzicht te behouden is er voor deze opdracht gekozen om vier belangrijke vormen van antisemitisme kort te beschrijven en te visualiseren met voorbeelden.

Religieus antisemitisme bestaat uit anti-Joodse vooroordelen of discriminatie gebaseerd op religie. Religieus antisemitisme is sterk verbonden met het christendom. In het christelijke Europa tijdens de middeleeuwen werden Joden uitgesloten van het maatschappelijk leven omdat zij het joodse geloof aanhingen. Dit gold ook - maar in mindere mate - voor islamitische gebieden. In het vroege christendom gebruikten verschillende kerkvaders Bijbelteksten om de Joden collectief verantwoordelijk te houden voor 'de moord op God'. Deze mythe werd tijdens de middeleeuwen vaak aangehaald als rechtvaardiging voor vervolging van Joden.

Sociaaleconomisch antisemitisme bestaat uit een verzameling anti-Joodse vooroordelen en stereotypen die suggereren dat Joden rijk en machtig zijn. Vaak hoort hier het idee bij dat het doel van Joden uiteindelijk wereldheerschappij is (of een variant daarop). De oorsprong van dit vooroordeel ligt in het middeleeuwse Europa, waar Joden vaak als enigen geld mochten lenen tegen rente. Omdat het voor Joden verboden was lid te worden van gilden, werden zij vaak gedwongen tot specifieke economische rollen. Voor christenen was dit om religieuze redenen verboden. In de loop der eeuwen leidde dit uiteindelijk tot het waanbeeld dat rijke Joden (zoals de Rothschilds of George Soros) de wereld(economie) manipuleren zodat zij (en de Joden) er zelf beter van worden.

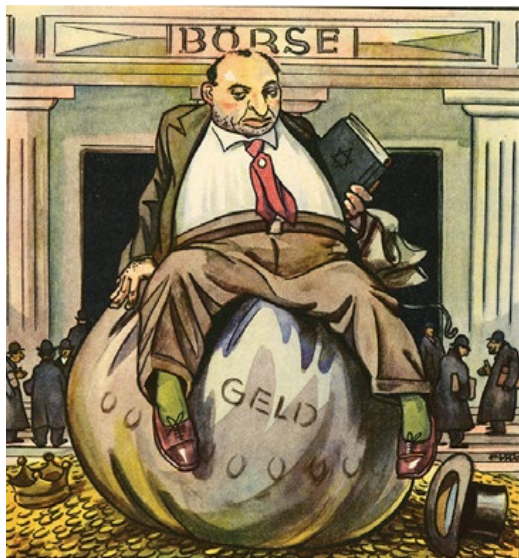
Racistisch antisemitisme bestaat uit de aanname dat Joden een 'ras' zouden vormen. Vanaf de achttiende eeuw begonnen Europese wetenschappers de mensheid in rassen te verdelen. Het 'Joodse ras' werd gezien als inferieur, maar ook als gevaarlijk. Dit racistische antisemitisme was verspreid over heel Europa, maar bereikte vooral in nazi-Duitsland een duister dieptepunt.

Politiek antisemitisme heeft als insteek de vooroordelen en stereotypen dat Joden (stiekem) in landen, of zelfs in de hele wereld, aan de macht proberen te komen. Het draait hier dus niet per se om het stereotype van de 'rijke Jood'. In plaats daarvan staat het vermeende politieke complot centraal: het beeld dat Joden als groep achter de schermen de samenleving ondermijnen of controleren. Het leunt op de gedachte dat er een Joodse samenzwering is. Een bekend voorbeeld van politiek antisemitisme zijn de Protocollen van de Wijzen van Sion. In dit fictieve verslag, dat in 1903 door de Russische geheime dienst was verzonden en verspreid, staat geschreven hoe invloedrijke Joden in het geheim werken om een Joodse wereldregering van de grond te krijgen.

Extra inzichten voor tijdens het nabespreken

- Het valt op dat de bronnen onder meerdere vormen van antisemitisme kunnen vallen. In veel antisemitische uitingen komen dus verschillende vormen samen.
- Vooroordelen en complottheorieën veranderen en passen zich aan aan de tijdgeest. Ze verdwijnen niet zomaar, maar krijgen nieuwe vormen en duiken op in nieuwe contexten.
- De voorbeelden die zijn gekozen zijn allemaal afkomstig uit Europa. Antisemitisme is geen specifiek Europees probleem, maar veel anti-Joodse vooroordelen en stereotypen zijn ontstaan in Europa. Veel vormen van antisemitisme in de rest van de wereld hebben hun oorsprong in Europa.
- Uit de voorbeelden blijkt dat veel anti-Joodse stereotypen heel hardnekkig zijn. We zien ook nu nog vormen van sociaaleconomisch en politiek antisemitisme, vaak op sociale media. Bijvoorbeeld memes over rijke Joden, zoals de Rothschilds of complottheorieën waarin Joden worden beschuldigd van het verspreiden van Covid-19.

Bron 1: de rijke Jood

Jaartal

1938

Omschrijving

F

Het vooroordeel dat Joden geldbelust en rijk waren komt uit de middeleeuwen. Joden mochten geen lid worden van gilden en waren daarom vaak werkzaam in de economische sector. De vooroordelen over geld en Joden bleef hardnekkig bestaan. Joden werden gezien als geheime beheersers van de financiële markten. Hun macht zouden ze gebruiken in het voordeel van de Joden, en juist gebruiken tegen de rest van de bevolking.

Vorm van antisemitisme

Sociaaleconomisch antisemitisme: Joden worden afgebeeld als beheersers van de financiële markten.

Context voor de docent

Wat wordt er afgebeeld: Op deze prent zien we een Joodse man (o.a. te herkennen aan de Davidster op het boek in zijn hand). Hij zit op een enorme zak geld en voor de beurs. Op de achtergrond worden ook andere Joden afgebeeld, te herkennen aan de karikaturale neuzen. De boodschap van de prent is dat Joden de beurzen beheersen en daarom schatrijk en machtig zijn. De titel van de prent luidt *Geld is de god van de Joden*.

Achtergrondinformatie: Deze prent komt uit het kinderboek *De giftige paddenstoel*. Dit boek werd uitgegeven door de nazi's en was speciaal bedoeld voor kinderen. Elke prent is voorzien van een uitleg. Het stereotype dat Joden rijk waren en de financiële markten beheersten, werd kinderen in Duitsland van jongs af aan bijgebracht. Het is een gedachte die nog steeds wijdverbreid is.

Bron 2: de kruisiging van Jezus

Jaartal

1475

Omschrijving

E

In de middeleeuwen verslechterde de positie van Joden in Europa. Zij werden gediscrimineerd en uitgesloten van de samenleving omdat zij een ander geloof hadden. Zo moesten Joden bijvoorbeeld een geel embleem dragen om herkenbaar te zijn. Ook werden zij beschuldigd van de kruisiging en moord op Jezus Christus. Dat was een belangrijke reden waarom Joden in de middeleeuwen werden vervolgd.

Vorm van antisemitisme

Religieus antisemitisme: Joden werden gediscrimineerd of vervolgd op basis van religieuze overtuigingen.

Context voor de docent

Wat wordt er afgebeeld: Deze fresco is te vinden in de Sint-Catharinakapel in Landau, Duitsland. De muurschildering beeldt de kruisiging van Jezus af, waarbij een Jood Jezus aan het kruis nagelt. Dat het hier om een Jood gaat, is te zien aan het zogenaamde 'Jodenhoedje'. Tijdens het Rooms-Katholieke concilie van 1215 werd bepaald dat Joden herkenbaar moesten zijn aan een geel insigne of een 'Jodenhoed'.

Achtergrondinformatie: De belangrijkste beschuldiging die veel christenen in de loop van de geschiedenis tegen Joden inbrachten, is dat zij schuldig zouden zijn aan de moord op Jezus Christus. Dit is historisch onjuist. Jezus werd veroordeeld en gekruisigd door de Romeinen, die toen de macht hadden in Judea. Deze beschuldiging komt voort uit Bijbelboeken waarin staat dat de Joodse bevolking de kruisiging aanmoedigde. De schuld werd hierdoor bij de Joden gelegd en niet bij de Romeinse machthebbers. Daarnaast gebruikten christenen deze beschuldiging om zich te onderscheiden van het Jodendom. Het christendom is immers voortgekomen uit het Jodendom.

In de middeleeuwen werden Joden gediscrimineerd en vervolgd vanwege hun religie en de vermeende verantwoordelijkheid voor de dood van Jezus. Joden mochten geen volwaardig lid worden van de samenleving, werden verbannen of moesten in getto's wonen. Zij moesten speciale gele emblemen of een Jodenhoed dragen om zichtbaar onderscheiden te kunnen worden van de christenen.

Bron 3: 9/11 als een Joods complot

Jaartal

2011

Omschrijving

B

De onterechte beschuldiging dat Joden altijd achter oorlog en geweld zitten, bestaat al eeuwen. Adolf Hitler beweerde bijvoorbeeld dat Joden de Tweede Wereldoorlog waren begonnen. Dit complotdenken bestaat nog altijd. Bij terroristische aanslagen in onze tijd bestaan nog steeds antisemitische complottheorieën waarin Joden als dader worden aangewezen. Van de aanslag of oorlog zouden de Joden dan profiteren.

Vorm van antisemitisme

Politiek antisemitisme: de cartoon suggereert een antisemitisch complot – namelijk dat Joden verantwoordelijk zouden zijn voor een terroristische aanslag.

Context voor de docent

Wat wordt er afgebeeld: De cartoon toont stereotype beelden van Joden die een ontsteker bedienen die verbonden is met de Twin Towers. De figuur in het midden (met hoed) is het clichébeeld van een Jood dat vaak wordt gebruikt in antisemitische memes of cartoons.

Achtergrondinformatie: Er bestaan veel complottheorieën over de aanslagen op 11 september 2001. Eén daarvan is de verdenking dat Joden de werkelijke aanstichters van de aanslag op het World Trade Center waren. (Amerikaanse) Joden zouden uit winstbejag de aanslagen hebben georganiseerd, ook met oog op de oorlog in Irak en Afghanistan die hieruit zou volgen. Deze beschuldigingen hebben duidelijke overeenkomsten met eerdere antisemitische beschuldigingen, zoals *De Protocollen van de Wijzen van Sion* uit 1903.

Bron 4: de Protocollen van de Wijzen van Sion

Jaartal

1903

Omschrijving

A

De Protocollen van de Wijzen van Sion is een verzonnen verslag dat is verspreid door de Russische geheime dienst. In dit verslag staat geschreven hoe invloedrijke Joden een complot zouden hebben gesmeed om controle over de wereld te krijgen. Deze samenzweringstheorie werd verspreid in heel Europa (en inmiddels over de hele wereld). Hoewel het verslag bewezen onzin is, wordt het regelmatig aangehaald in antisemitische propaganda.

Vorm van antisemitisme

Politiek antisemitisme: de verdenking dat Joden in het geheim uit zijn om de wereldheerschappij en dat dit een gevaar is voor de samenleving, komt duidelijk naar voren in deze prent.

Context voor de docent

Wat wordt er afgebeeld: Deze prent toont een Jood met het lichaam van een spin. In anti-Joodse propaganda worden Joden vaak als insect of slang afgebeeld, als symbool voor hun 'onbetrouwbaarheid' of 'laagheid'. De spin fungeert hier als metafoor voor een 'spin in het web', als iemand die op verborgen wijze invloed uitoefent en anderen manipuleert. De karikaturale neus verwijst naar het antisemitische stereotype. De titel van de prent luidt *Het Joodse gevaar*.

Achtergrondinformatie: Deze prent komt van de kaft van het boek *De Protocollen van de Wijzen van Sion*. In dit fictieve verslag uit 1903 staat uitgebreid beschreven hoe invloedrijke Joden een complot smeedden om een Joodse wereldregering van de grond te krijgen. Het pamflet is een traditioneel voorbeeld van een complotmythe. Rusland onderging in deze periode een economische crisis en waarschijnlijk werd het pamflet gebruikt om de Joodse bevolking als zondebok aan te wijzen. Het boek werd verspreid over heel Europa en vond gretig aftrek. Zo ook in Frankrijk. Hoewel er enige tijd na de publicatie in de media consensus kwam dat dit verslag een vervalsing was, bleef (en blijft) het gebruikt worden voor antisemitische doeleinden. Vandaag de dag worden de *Protocollen* verspreid op extreemrechtse websites en duiken onderdelen ervan op in Arabische media.

Bron 5: de Jood en de Arische vrouw

Jaartal

1938

Omschrijving

D

Vanaf de achttiende eeuw ontstond in Europa het denkbeeld dat mensen in verschillende rassen konden worden onderverdeeld. Het idee dat het ene ras superieur was aan het andere was wijdverspreid. Ook werd gedacht in termen van zuiverheid en verval van rassen. Joden werden gezien als een minderwaardig ras dat het 'Arische' ras kon verzwakken. In nazipropaganda werd sterk gewaarschuwd voor dit gevaar.

Vorm van antisemitisme

Racistisch antisemitisme: de Jood wordt afgebeeld als een gevaar voor Duitse vrouwen. Zij moesten 'puur' blijven en geen contact hebben met Joden.

Context voor de docent

Wat wordt er afgebeeld: In deze prent wordt de Joodse man (te herkennen aan zijn karikaturale neus en Davidster) afgebeeld als spin in zijn web. Hij lonkt naar een vrouw meteen zogenaamd 'Arisch uiterlijk'. Met haar blonde haren en witte huidskleur kenmerkt zij het - volgens de nazi's- superieure ras. In het web staan woorden als 'vleierij' en 'mooie praatjes', waarmee hij haar probeert te verleiden.

Achtergrondinformatie: Deze prent komt uit *Der Stürmer*, een propagandakrant van de nazi's. Vooral de Joden kregen het flink te verduren in deze krant. In de prent wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen een Arisch uitziende vrouw en een Joodse man. De boodschap van de prent was dat Duitse vrouwen moesten oppassen voor Joden met mooie praatjes, voordat ze vast kwamen te zitten in het web. Het doel was niet alleen om de zogenaamde onbetrouwbaarheid van Joden te verbeelden, maar ook om te wijzen op de onwenselijkheid van rassenvermenging.

Bron 6: bekladding van een synagoge

Jaartal

2024

Omschrijving

C

Het komt in Nederland regelmatig voor dat Joods erfgoed, zoals een synagoge, wordt beklad. Bijvoorbeeld met een hakenkruis. Dit is het symbool van de nazi's en heeft een haatdragende betekenis. Voor de joodse gemeenschap is dit intimiderend, vooral gezien de geschiedenis van de Holocaust. Soms wordt Joods erfgoed ook beklad of vernield omdat Joden verantwoordelijk worden gehouden voor de daden van de staat Israël.

Vorm van antisemitisme:

Religieus antisemitisme: omdat de synagoge een gebedshuis is, is de bekladding in de eerste plaats een aanval op joods religieus erfgoed.

Politiek antisemitisme: als de bekladding een relatie heeft met de politiek van Israël, is er sprake van politiek antisemitisme. Joden wereldwijd worden dan verantwoordelijk gehouden voor de daden van een staat.

Context voor de docent

Wat wordt er afgebeeld: De afbeelding betreft de ingang van een synagoge. Links van de deur is de muur beklad met een hakenkruis.

Achtergrondinformatie: In februari 2024 werd de synagoge van Middelburg beklad met twee hakenkruizen. Dit voorval kreeg veel aandacht in de nationale media. De Joodse gemeenschap liet weten dat deze daad gevoelens van onveiligheid en angst oproepen. De dader bleek een minderjarige jongen te zijn. Het motief bleef vaag: de politie spreekt over een onbezonnen daad. De synagoge overweegt geen stappen, behalve dat ze het gesprek met de jonge dader willen aangaan.